

RECENZJA

Czesław Lachur, POLSKIE PRZYIMKI WTÓRNE I JEDNOSTKI O FUNKCJI PRZYIMKOWEJ W UŻYCIU REALNYM. MATERIAŁY DO SŁOWNIKA (W ZESTAWIENIU Z JĘZYKIEM ROSYJSKIM). T. 1: A CONTO – OPRÓCZ, Wydawnictwo NOWIK sp. j., Kępa 2019, ss. 425.

Pojawienie się na rynku wydawniczym monografii Czesława Lachura *Polskie przyimki wtórne i jednostki o funkcji przyimkowej w użyciu realnym. Materiały do słownika (w zestawieniu z językiem rosyjskim)*. T. 1: *a conto – oprócz* należy przyjąć z wielkim uznaniem jako nowatorskie opracowanie zagadnienia jednostek przyimkowych współczesnej polszczyzny na tle języka rosyjskiego. Publikacja wiąże się z realizacją międzynarodowego projektu badawczego „Przyimki słowiańskie w synchronii i diachronii: morfologia i składnia”, prowadzonego przez lingwistów z Rosji (Maja Wsiewołodowa), Ukrainy (Anatolij Zahnitko), Białorusi (Marija Koniuszkiewicz) i Bułgarii (Goczko Goczew). Autor wyraża nadzieję, że „zebrany w rejestrze materiał (jeżeli niewyczerpujący, to maksymalnie pełny) umożliwi nie tylko zrozumienie specyfiki tej kategorii jednostek, ale też całego procesu jej rozwoju w polszczyźnie i pozostałych językach słowiańskich” (s. 36).

Obszerna, bo licząca 425 stron, książka składa się z trzech części. W pierwszej z nich zatytułowanej *Zamiast przedmowy* (s. 9-28) znalazły się szkice teoretyczne realizatorów wspomnianego wyżej projektu: *К вопросу о грамматике вторичных предлогов* (Майя В. Всеволодова); *Грамматика прийменника в мовному просторі* (Анатолій П. Загнітко); *Взгляд на описание категории предлога* (Мария Конюшкевич); *Международният проект «Славянските предлози» – нова оригинална теория за същността и функционирането на славянските предлози* (Гочо Гочев). Badacze zwracają uwagę nie na semantykę konstrukcji przyimkowych, chociaż bez tego nie można się obejść, ale przede wszystkim na gramatykę tych jednostek, i uzasadniają potrzebę takiego opracowania, które zapełni lukę istniejącą we współ-

czesnej slawistyce. Okazuje się, jak pisze Maja Wsiewołodowa, że każdy przyimek posiada kilka paradygmatów, że pod względem gramatycznym pełni różne funkcje w ramach swej kategorii funkcjonalno-gramatycznej, a z drugiej strony, funkcje przyimków mogą wypełniać też inne części mowy, nie wychodząc ze swej kategorii (s. 12).

Część druga to *Wprowadzenie*, w którym Autor omawia cały szereg kwestii związanych z badaniem przyimków (s. 31-73). Są to kolejno: *Na marginesie międzynarodowego projektu „Przyimki słowiańskie w synchronii i diachronii – morfologia i składnia”*; *Wprowadzenie do teorii przyimka*; *Polskie przyimki wtórne a leksykografia*; *Przyimki właściwe a ekwiwalenty przyimka*; *Mechanizmy prepozycjonalności*; *Gramatykalizacja i leksykalizacja w procesie derywacji jednostek przyimkowych*; *Przyimek wtórny a przysłówki*; *Uwagi o przyimkowym potencjale leksyki*; *O strukturze formalnej przyimka wtórnego*; *Kwestia tzw. przyimków parametrycznych*; *Przyimki wtórne o pochodzeniu imiesłowowym*; *O paradygmacie jednostki przyimkowej*; *Perspektywy dalszego opisu*.

Punktem wyjścia do ustaleń teoretycznych w recenzowanej monografii są założenia tzw. gramatyki konstrukcji, zakładającej odejście od statycznego spojrzenia na język oraz uznanie powiązania między gramatyką a słownikiem.

We współczesnej składni obserwuje się rozwój konstrukcji przyimkowych i konkretyzację znaczeń form przypadkowych wyrazu dzięki specjalizacji znaczeń przypadku. Obiektem zainteresowania Autora są przede wszystkim jednostki pełniące funkcje przyimkowe, które przy tradycyjnym podejściu trudno nazwać przyimkami. Dlatego konieczne jest zdefiniowanie jednostki „przyimek” oraz przyjęcie kryteriów, pozwalających określić stopień prepozycjonalizacji konkretnych jednostek w oparciu o wykładniki formalne. Nie jest jasne, czy takie wyrażenia funkcjonują jako konstrukcje składniowe, czy są to niepodzielne składniowo całości, które można uważać za przyimki. Wyodrębnienie ich i opis nie jest łatwy, co sprawia, że są one różnie nazywane w literaturze językoznawczej, tj. *przyimki wtórne (вторичные предлогу)*, *przyimki sekundarne*, czy wyróżnione przez Ignacego Wątora *przyimki odwyrażeniowe*.

Przyimki wtórne rzadko były odnotowywane jako odrębne jednostki słownikowe w języku polskim. Pojawiały się one natomiast w przykładach kontekstowych, a czasem były oznaczane kwalifikatorem „frazeologizm”. W najnowszych słownikach języka polskiego obserwuje się coraz częstsze rejestrowanie wyrażen pełniących funkcje przyimka i kwalifikowanie ich jako odrębnych jednostek przyimkowych. Zdarza się jednak, że przyimek, który może występować bez przyłączenia rzeczownika, bywa określany jako przysłówki.

W monografii została przyjęta definicja przyimka uwzględniająca semantyczną i formalno-składniową funkcję jednostek tej klasy. Wyróżnione zostały przyimki primarne stanowiące grupę właściwie zamkniętą, które utraciły derywacyjny związek z wyrazami autosemantycznymi, od których zostały utworzone, i są używane jedynie w funkcji przyimkowej oraz ekwiwalenty przyimka, tj. formy wyrazowe innych części mowy lub całe wyrażenia pełniące funkcje przyimkowe jedynie w określonych warunkach i pozostające w obszarze swojej części mowy. Ekwiwalentami przyimka są dwie klasy jednostek: korelaty przyimka i analogi przyimka.

Przymyki wtórne są kategorią otwartą, ciągle uzupełnianą o nowe jednostki. Powstają w wyniku dynamicznych procesów językowych wiążących się z przekształcaniem wyrażeń przymikowych z rzeczownikami (konkretnymi lub abstrakcyjnymi) w jednostkę jakościowo inną. Prepozycjonalizacja zachodzi pod wpływem różnych czynników i różny jest też stopień zleksykalizowania tych jednostek. Kwestię sposobów sprawdzania tego stopnia podejmował I. Wątor.

Typowe w rozwoju kategorii przymyka są też przeciwstawne procesy gramatykalizacji polegającej na stopniowym przechodzeniu od leksemu (wyrazu słownikowego) do formantu (formatywu) gramatycznego i leksykalizacji.

W publikacji uwzględnione zostały następujące grupy jednostek przymikowych: zleksykalizowane bezprzymikowe formy rzeczowników, wśród których odnotowano formy: mianownika l. poj., np. *rewolwer kaliber 12*; dopełniacza l. poj., np. *pomnik dłuta znanego rzeźbiarza*; narzędnika l. poj., np. *wybrać drogą eliminacji*; narzędnika l. mn., np. *widzieć oczyma wyobraźni* oraz zleksykalizowane związki wyrazowe reprezentowane przez dwa podstawowe modele strukturalne połączeń składniowych: prepozycyjnego przymyka pierwotnego z rzeczownikiem w określonym przypadku, np. *za kadencji*, a także rzeczownika i dwóch przymików prymarnych, z których jeden znajduje się w prepozycji, a drugi – w postpozycji, np. *w nagrodę za*.

Autor zwraca uwagę na fakt, że określenie przynależności do danej klasy gramatycznej jest możliwe jedynie z uwzględnieniem kontekstu. Brak jest jednoznacznego kryterium umożliwiającego rozgraniczenie przymików i przysłówków. Często w słownikach objaśniających, gdy przymik może występować bez przyłączenia rzeczownika, jest traktowany jako przysówek, a w materiale ilustracyjnym pojawiają się przykłady z jego użyciem przymikowym. Dlatego wykaz wyrażeń, które będąc przysłówkami, w użyciu realnym otwierają miejsce dla rzeczownika, jest bardzo potrzebny.

Do kategorii przymików (zwłaszcza wtórnych i ich ekwiwalentów) najczęściej i najłatwiej przechodzą rzeczowniki ośmiu wyróżnionych klas, których, jak zaznacza Autor, może być zdecydowanie więcej.

Kolejną częścią mowy, od której wywodzą się przymyki, są imiesłowy będące z punktu widzenia morfologii imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi i uprzednimi. Zostały one włączone do wykazu jako jednostki przymikowe.

Do struktury jednostki przymikowej mogą wchodzić inne części mowy pełniące funkcję konkretyzatora, który może być obligatoryjny lub fakultatywny. W rejestrze znalazły się jednostki z konkretyzatorem obligatoryjnym.

Autor porusza również kwestię tzw. przymików parametrycznych, jednak ze względu na fakt, że opis ich struktury i semantyki znajduje się na etapie początkowym, nie zostały one włączone do monografii.

Na końcu tej części monografii znalazły się: *Bibliografia (z objaśnieniami skrótów)*; *Objaśnienie skrótów przyjętych w bibliografii*; *Źródła polskiego materiału ilustracyjnego*; *Źródła rosyjskiego materiału ilustracyjnego* (s. 73-84). Niezwykle cenna jest bogata bibliografia obejmująca 190 pozycji poświęconych przymikom.

Bardzo obszerna jest część zasadnicza pracy – słownikowa: *Rejestr jednostek przymikowych w przedziale a conto – oprócz* (s. 85-425). Obejmuje ona 1358 jednostek

przyimkowych, uporządkowanych alfabetycznie. Każde hasło słownikowe zawiera: 1) jednostkę języka polskiego, przy której w nawiasie podawana jest konotowana forma przypadkowa, 2) znaczenie tej jednostki, 3) ilustracje kontekstowe. W kolejnym akapicie wskazywany jest ekwiwalent rosyjski, pytanie odpowiedniej formy przypadkowej oraz kontekst użycia tej jednostki. Oto przykład hasła słownikowego:

ADEKWATNIE DO [z dop.] ‘wskazuje na zgodność, tożsamość; odpowiednio do, stosownie do, zgodnie z, podobnie do’: Zaklął *adekwatnie do* sytuacji i odepchnął nogą nachalne stworzonko. (A. Sapkowski; int.); ... oświadczył, że policja działa *adekwatnie do* sytuacji, a rząd nie pozwoli na łamanie prawa. (prasa; int.); Należy oddawać to, co zabrane, ale *adekwatnie do* działań drugiej strony. (prasa; int.)

адекватно [чему]: Пора урегулировать отношения между гражданином и государством *адекватно* новым реалиям. (M); **адекватно с** [кем-чем]: Такая линия будет публично зафиксирована *адекватно с* нынешней ситуацией по обменному курсу. (M); **в соответствии с** [чем]: Температура увеличивается *в соответствии с* нагревом. (M)

Rozmiar haseł słownikowych jest zróżnicowany, zajmują one od siedmiu wersów (np. *marki*) aż do całej strony (np. *odpowiednio do* – 59 wersów). Jest to uzależnione przede wszystkim od liczby rosyjskich ekwiwalentów danej polskiej jednostki przyimkowej. Wymienione wyżej *odpowiednio do* [z dop.] ma ich aż 20: *соответственно с* [чего], *соответственно* [чему], *в соответствии с* [чем], *соответственно с* [чем], *по примеру* [чего], *по типу* [чего], *по мере* [чего], *глядя по* [чему], *глядя на* [что], *отдельно от* [чего], *пропорционально* [чему], *адекватно к* [чему], *адекватно с* [чем], *аналогично* [чему], *в зависимости от* [чего], *в согласии с* [чем], *в сообразность с* [чем], *в соразмерность с* [чем], *сообразно с* [чем], *в согласность с* [чем] (s. 418-419). W żadnym z istniejących dotąd słowników nie znajdziemy takiego bogactwa jednostek przekładowych nie tylko tego przyimka wtórnego, ale i wielu innych.

W recenzowanej monografii znalazł się wykaz jednostek uznanych za przyimki wtórne lub ekwiwalenty przyimka. W planach jest kolejny tom obejmujący przedział *памяти* – *звучаю* oraz tom przyimków parametrycznych.

Przedstawioną publikację można zarekomendować szerokiemu kręgowi odbiorców – zarówno pracownikom naukowym, wykładowcom, studentom, jak i wszystkim zainteresowanym rozwojem konstrukcji przyimkowych we współczesnych językach słowiańskich. Należy mieć nadzieję, że wkrótce ukaże się kolejny tom tego wartościowego leksykonu polsko-rosyjskiego.

Anna Stasienko
Uniwersytet Rzeszowski